

УДК 159.9

РОДІНА Катерина Миколаївна

психолог, доцент МТКІПО (Міжнародне товариство Кататимного переживання образів та імагінативних методів у психотерапії і психології), викладач та супервізор Інституту психотерапії та психосоматики (м. Потсдам, Німеччина), голова правління ОО «Інститут розвитку символдрами та глибинної психології» (м. Київ), приватна психотерапевтична практика, здобувач Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТІ
В ЮНАКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ ЗДАТНОСТІ
ДО ІМАГІНАЦІЇ**

У статті представлено аналіз понять здатність до імагінації, образна пам'ять та досліджено зв'язок між ними. Виявлено рівні здатності до імагінації у юнацькому віці. Показано, що високий рівень здатності до імагінації характеризується найвищим рівнем мимовільного запам'ятовування, вибіркової, повноти і точності запам'ятовування візуального матеріалу.

Ключові слова: *здатність до імагінації, образна пам'ять, вибірковість пам'яті, обсяг і точність образної пам'яті, мимовільне запам'ятовування.*

Актуальність дослідження. Проблема образної пам'яті у вітчизняній та зарубіжній психології досліджена досить широко та ґрунтовно, хоча деякі аспекти запам'ятовування образних стимулів є маловивченими, зокрема відкритим залишається питання зв'язку образної пам'яті з процесами уяви, зокрема здатністю до імагінації, вивчення якого і виступило метою нашого дослідження.

Розгляд пам'яті в контексті імагінації розпочато у працях Д. Локка, Д. Юма, Дж. Мілля, Б. Спінози. Пам'ять є предметом дослідження в асоціаністській (Г. Еббінгауз), функціоналістській (А. Бергсон), гештальт-психологічній (К. Левін, Б.В. Зейгарник), культурно-історичній та діяльнісній (П.П. Блонський, С.П. Бочарова, Л.С. Виготський, Ю.Б. Гіппенрейтер, С.П. Заїка, П.І. Зінченко, М.А. Кузнецов, О.М. Леонтєв, О.Р. Лурія, С.Л. Рубінштейн, А.О. Смирнов, Т.Б. Хомуленко).

Виклад матеріалів дослідження. Здатність до імагінації – це можливість створення образів уяви, які характеризуються високою мірою чіткості та колірної наповненості, деталізованістю, рухливістю їх елементів, наявністю відчуттів різних модальностей, і такі що піддаються трансформації та діалогу з їх носієм. У нашому

дослідженні ми зробили припущення, що рівень здатності до імагінації може обумовлювати розвиток образної пам'яті.

Образнапам'ять, виступаючіяк запам'ятовування, збереження й відтворення конкретних предметів, явищ, подій і їхніх властивостей у формі зорових, слухових, смакових, нюхових, кінстетичних, дотикових та інших уявлень [2, с.287], завжди емоційно забарвлена та опосередковує інші психічні процеси. При запам'ятовуванні первинних образів відбувається їхнє перетворення в уявлення. Так, виявлені такі зміни, які відбуваються із зоровим образом у процесі його збереження: 1) опускання деталей (спрощення образу), 2) схематизування; 3) деяке перебільшення (або зменшення) окремих деталей; 4) розширення, округлення форми; 5) посилення симетрії фігури; 6) узагальнення первинних образів (у напрямку прототипу – узагальненого образу – представника класу об'єктів); 7) зміна положення й орієнтації об'єкта; 8) колірні трансформації та ін. [там само].

Реконструкції уявлень можуть стати причиною неточності відтворення інформації в образній пам'яті. Однак такі трансформації можуть виявитися корисними, тому що перетворюють образ в узагальнену схему, необхідну для впізнання нової інформації (наприклад, узагальнені образи геометричних форм, образи конкретних об'єктів) [там само].

Загалом образна пам'ять характеризується такими особливостями функціонування: 1) розмаїтістю одиниць пам'яті (образів), які можуть зберігатися й відтворюватися, що зумовлено нескінченним різноманіттям конкретних об'єктів, ситуацій, подій і сцен, які можуть бути сприйняті людиною; 2) залежністю міцності фіксації образів від їхнього емоційного тону, емоційного стану людини в момент запам'ятовування; 3) високою швидкістю формування уявлень; 4) перевагою мимовільної форми запам'ятовування (хоча ступінь довільності керування образною пам'яттю вищий, ніж у рухової й емоційної пам'яті); 5) вираженою залежністю міцності збереження від мотивації, установки на запам'ятовування; 6) відносною незалежністю просторово-тимчасових параметрів уявлень від тих же параметрів сприйнятих об'єктів (так, образи маленьких об'єктів мають у пам'яті приблизно ті ж «розміри», що й образи великих); 7) значною трансформацією образів під час їх зберігання й відтворення; 8) позитивним впливом на яскравість і чіткість образів факторів несподіванки, незвичайності сприйнятого [2, с.288].

Зазначені особливості образної пам'яті зумовлюють особливий науковий інтерес у контексті вивчення її зв'язку із здатністю до імагінації, адже мимовільний характер образної пам'яті може бути взаємообумовленим із такою характеристикою здатності до імагінації,

як динамічність, яскравість та чіткість образів може характеризуватись параметрами яскравості та деталізованості у здатності до імагінації, трансформація образів пам'яті має бут пов'язана з трансформованістю як характеристикою здатності до імагінації тощо.

У юнацькому віці поступово розвивається здатність мислити гіпотетико-дедуктивно, що припускає активне використання символів і понять для регуляції процесу й оформлення продуктів пізнавальної діяльності. Тому провідну роль починає відігравати символічна пам'ять, що безроздільно домінує в більшості дорослих людей. Якщо професія дорослого належить до сфер «людина-художній образ», «людина-природа», містить виражений творчий компонент, то образна пам'ять продовжує залишатися домінуючою [2, с.287]. Таким чином, вивчення образної пам'яті у юнацькому віці викликає особливий інтерес, а її зв'язок у цьому віці зі здатністю до імагінації потребує окремого дослідження.

Мета дослідження – визначити особливості образної пам'яті у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації у юнацькому віці.

Вибірку досліджуваних склали 202 юнака (102 дівчат та 100 юнаків, віком 15-18 років).

Методи дослідження: 1) авторська методика діагностики здатності до імагінації (Т.Б. Хомуленко, К.М. Родіна); 2) методика «Класифікація зображень предметів» П.І. Зінченка для дослідження обсягу мимовільного запам'ятовування візуальних об'єктів [1]; 3) методика «Впізнавання фігур» О.М. Бернштейна для оцінки обсягу запам'ятовування абстрактних візуальних образів [4]; 4) авторська модифікація тесту О.М. Бернштейна для конкретних образів. Стимульний матеріал наведено у додатку А; 5) авторська методика дослідження вибіркості відтворення візуальних образів. Зміст методики наводиться у додатку Б. 6) методика «Піктограми» Л.С. Виготського, О.Р. Лурія, в адаптації С.Я. Рубінштейн для 16 слів-стимулів [3].

У результаті кластеризації методом К-середніх показників здатності до імагінації у юнаків було отримано такі профілі (рис. 1). Перший кластер характеризується низькими показниками усіх параметрів здатності до імагінації. Профіль був названий «Низька здатність до імагінації». До цього профілю у нашій вибірці було віднесено 11% досліджуваних. Другий кластер характеризується високими показниками усіх параметрів здатності до імагінації. Профіль був названий «Висока здатність до імагінації» (65,3% вибірки). Третій кластер характеризується високими показниками легкості імагінації – середніми показниками яскравості, деталізованості, динамічності імагінації – середньо-високими

показниками контакту та трансформованості імагінації – середньо-низькими показниками сенсорності імагінації. Профіль був названий «Помірна здатність о імагінації» (23,7% досліджуваних).

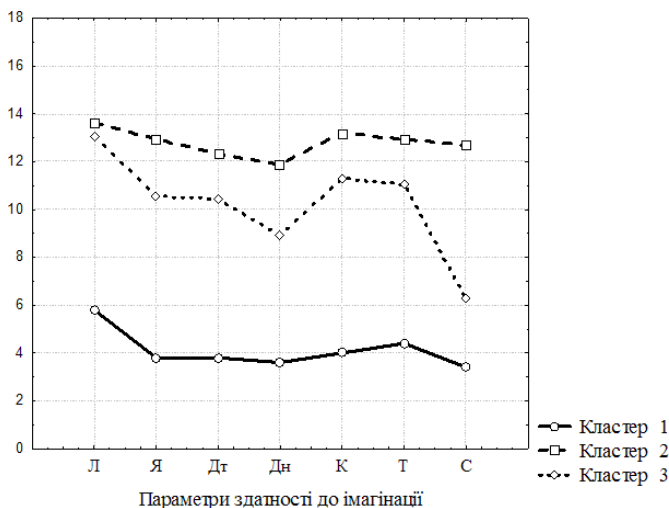

Рис. 1 Середні значення здатності до імагінації за кластерами

Розглянемо відмінності в рівні розвитку повноти запам'ятовування конкретних та абстрактних образів у юнаків з різним рівнем здатності до імагінації (таблиця 1).

Таблиця 1

Середні значенні повноти запам'ятовування у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації

Показники повноти запам'ятовування	Групи досліджуваних			t1,2	t1,3	t2,3
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3			
Конкретні об'єкти	8,63±1,52	9,25±1,75	9,36±1,80	-1,57	-1,59	-0,33
Абстрактні об'єкти	6,54±2,06	7,81±1,38	7,78±1,29	-3,59***	-2,87***	0,08

*** - $p < 0,001$

Встановлено, що юнаки з високою та помірною здатністю до імагінації характеризуються вищим рівнем обсягу запам'ятовування абстрактних символів (за тестом Бернштейна). Отже, легкість створення образів уяви, їх яскравість, деталізованість, динамічність, передбачають вищий рівень здатності запам'ятовувати та впізнавати

абстрактні фігури. Конкретні стимули (у нашому випадку це були фрукти) юнаки запам'ятовують та впізнають загалом краще, ніж абстрактні фігури та незалежно від рівня здатності до імагінації. Отже, здатність до запам'ятовування абстрактних образів, до яких досліджуваний не має можливості підібрати допоміжний вербальний стимул-підказку, більшою мірою залежить від здатності до імагінації. Зв'язок роботи образної та словесно-логічної пам'яті, що відбувається у досліджуваного при запам'ятовуванні конкретних фігур (фруктів та ягід) обумовлює краще збереження та більш точно відтворення образної інформації і не пов'язане зі здатністю до імагінації. Слід зазначити, що досліджувані протягом процесу запам'ятовування ягід та фруктів намагалися впізнати їх на зображенні та назвати. Навіть у випадках утруднень у вербалізації деяких зображень, респонденти успішно відтворювали візуальні образи.

Розглянемо показники точності відтворення конкретних стимулів та абстрактних фігур. Точність відтворення – це міра відповідності між інформацією, що надійшла до пам'яті (тобто «вхідної») й інформації, відтвореної на «виході». У нашому дослідженні ми характеризуємо точність відтворення через кількість помилок у відтворенні, тобто кількість зайвих названих об'єктів (таблиця 2). Встановлено, що чим вища міра здатності до імагінації у юнаків, тим менше помилкових виборів у відтворенні вони здійснюють. Середній та високий рівень здатності до імагінації у юнаків характеризує вищу точність відтворення абстрактних фігур, незважаючи на кількість правильно названих фігур, вони майже ніколи не вказують зайві фігури.

Таблиця 2

Середні значенні точності відтворення у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації

Помилки	Групи досліджуваних			t1,2	t1,3	t2,3
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3			
Конкретні об'єкти	0,72±1,38	0,55±0,75	0,52±0,68	0,85	0,75	0,18
Абстрактні об'єкти	0,72±0,76	0,34±0,75	0,31±0,93	2,16*	1,75	0,19

* - $p < 0,05$

У таблиці 3 показано відмінності у вибірковості запам'ятовування цілісних образів на матеріалі художніх творів мистецтва у юнаків з різним рівнем здатності до імагінації. Встановлено, що юнаки більш точно відтворюють образи, зображені на картинах, за умови високого рівня здатності до імагінації. Висока вибірковість відтворення візуального матеріалу в них представлена точністю запам'ятовування

деталей картини, взаємного розташування предметів та інших об'єктів на них.

Таблиця 3

Середні значенні вибіркості запам'ятовування у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації

Показники пам'яті	Групи досліджуваних			t1,2	t1,3	t2,3
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3			
Вибірковість	9,54±4,07	11,12±3,08	11,20±2,82	-2,10*	-1,98	-0,17

* - $p < 0,05$

У таблиці 4 показано відмінності у рівні опосередкованого запам'ятовування за методом піктограм у юнаків із різним рівнем здатності до імагінації. Встановлено, що помірний та високий рівень здатності до імагінації обумовлюють вищу здатність до опосередкованого запам'ятовування слів-стимулів через створені візуальні образи. Отже, легкість, деталізованість та яскравість в імагінації обумовлюють більшу стійкість образів для запам'ятовування слів-стимулів.

Таблиця 4

Середні значенні здатності до опосередкованого запам'ятовування у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації

Показники пам'яті	Групи досліджуваних			t1,2	t1,3	t2,3
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3			
Опосередковане запам'ятовування	8,60±1,42	11,58±3,26	13,33±4,03	-2,75**	-1,98	-1,40

** - $p < 0,01$

Мимовільна пам'ять вбудована в структуру будь-якої діяльності (пізнавальної, трудової, комунікативної, ігрової, спортивної, художньої тощо) і забезпечує видачу необхідної інформації в процесі виконання діяльності, зберігає її проміжні й кінцевий результати. Мимовільна пам'ять є філо- і онтогенетично більш раннім утворенням, передре довольній пам'яті і є підґрунтям для її виникнення. Більша частина життєво необхідних знань, умінь, навичок людини (знання й володіння рідною мовою, підтримка рівноваги й пози, базові рухові навички, знання основних геометричних форм, основи «емоційного слуху», що дозволяє розпізнавати почуттєві стани оточуючих людей за їхнім голосом тощо) здобуваються за допомогою мимовільної пам'яті.

У таблиці 5 показано відмінності у мимовільному запам'ятовування візуального матеріалу у юнаків з різним рівнем здатності до імагінації. Встановлено, що високий рівень здатності до імагінації обумовлює більший обсяг пам'яті на візуальні об'єкти, які запам'ятовуються юнаками мимовільно. Отже, висока міра

мимовільного запам'ятовування характеризує юнаків з високим рівнем здатності до імагінації.

Таблиця 5

Середні значенні мимовільного запам'ятовування у досліджуваних з різним рівнем здатності до імагінації

Показники пам'яті	Групи досліджуваних			t1,2	t1,3	t2,3
	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3			
Повнота	8,86±1,80	12,45±1,68	10,55±2,04	- 9,13***	- 3,31***	625***

** - $p < 0,01$

Висновки та перспективи подальших розвідок. У дослідженні визначено, що це можливість створення образів уяви, які характеризуються високою мірою чіткості та колірної наповненості, деталізованістю, рухливістю їх елементів, наявність відчуттів різних модальностей, і такі що піддаються трансформації та діалогу з їх носієм. Було доведено, що високий рівень здатності до імагінації передбачає вищі показники образної пам'яті у юнацькому віці.

Список використаних джерел

1. Зинченко П.И. Непроизвольноезапоминание. – М., 2010. – 717 с.
2. Психологія: підручник для студентіввищихнавчальнихзакладів ; за ред. І.Ф. Прокопенка. – Х. : Фоліо, 2012. – 863 с.
3. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 448 с.
4. Экспериментальная психология: Практикум: Учебное пособие для вузов / Т. Г. Богданова, Ю .Б. Гиппенрейтер, Е. Л. Григоренко и др.; Под ред. С. Д. Смирнова, Т. В. Корниловой. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 383 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стимульний матеріал авторської модифікації тесту О.М. Бернштейна для конкретних образів

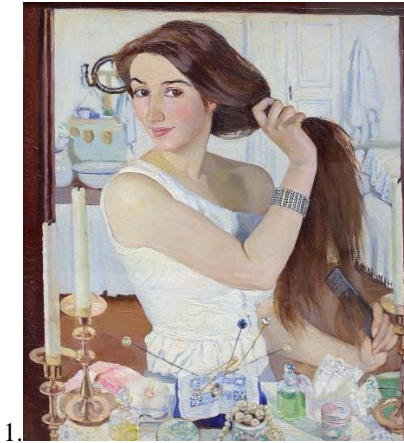

Додаток Б

Авторська методика дослідження вибіркості відтворення візуальних образів

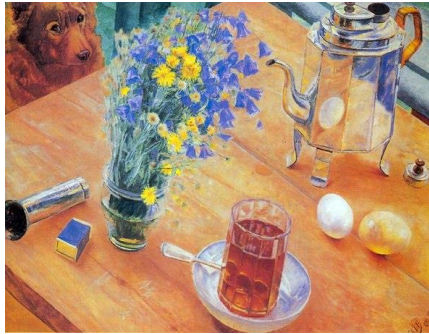
Інструкція: «Зараз Вам будуть показані картини художників: портрет, натюрморт, жанрова картина і пейзаж. Спробуйте якомога краще запам'ятати, що зображено на картинах. Після демонстрації картин Вам будуть запропоновані питання з метою перевірки того, як добре Ви їх запам'ятали. Почали!»

Після показу перших чотирьох картин надається перша серія питань. Потім друга серія картин і питання до неї. Час показу одного зображення – 10 секунд.

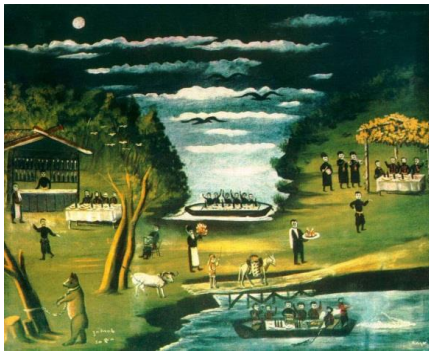
5.

6.

7.

8.

Перша серія питань:

1. Яке плече оголене у дівчини на першій картині?(ліве)
2. Що знаходиться на цій картині ліворуч внизу? (свічки)
3. Що в руці тримає дівчина на другій картині? (яйце)
4. Що на цій картині знаходиться ліворуч внизу? (дві моркви)
5. Скільки центральних персонажів на третій картині? Хто вони? (дві жінки)
6. Що зображено на передньому плані внизу? (кішка)
7. Що зображено на пейзажі в центрі на передньому плані? (міст)
8. Що знаходиться вдалині зліва? (альтанка)
9. Нараховується 1 бал за кожну правильну відповідь.

Друга серія питань:

10. В якій руці купчиха тримає блюдце? (у правій)
11. Що стоїть на столі зліва? (самовар)
12. Що зображено на другій картині у лівому верхньому куті? (собака)
13. Що знаходиться на столі найближче до глядача? (стакан з чаєм)
14. Скільки персонажів на третій картині? Хто вони? (п'ять: мама, старша дівчинка, хлопчик, малий хлопчик та собака)
15. Що хлопчик тримає в руці? (портфель)
16. Що зображено на пейзажі зліва у верхньому куту? (місяць)

17. Що зображено у центрі картини? (човен)
Нараховується 1 бал за кожну правильну відповідь.

K. Rodina

**THE CHARACTERISTICS OF IMAGE MEMORY IN ADOLESCENTS
WITH A DIFFERENT LEVEL OF IMAGINATION**

The article presents an analysis of the concepts of the ability to imagination, visual memory and investigates the relationship between them. Levels of the ability to make imaginations in adolescence are revealed. It is shown that a high level of imagination ability is characterized by a high level of involuntary memorization, selectivity, completeness and accuracy of memorization of visual material.

Keywords: *ability to imagination, visual memory, selectivity of memory, volume and accuracy of visual memory, non-volatile memorization.*

Надійшла до редакції 29.04.2017 р.